

1997

broj 4

HUMBOLTOV KLUB

SRBIJE

GLASNİK

HUMBOLDT-CLUB SERBIEN

MITTEILUNGEN

HUMBOLTOV KOLOKVIJUM
Beograd, 11-13. 09. 1998.

ĆASKANJE O BOJAMA

FELIKS MILEKER

INTERNET ADRESE

NOVE KNJIGE

ISSN 0354-62-76

SADRŽAJ (INHALT)

Đorđe S. Kostić
Umesto predgovora / Anstatt eines Vorworts
3

Ljubomir Maksimović
Humboltov kolokvijum / Humboldt Kolloquium
4

Referati (Referate)

Slobodan Savić
Ćaskanje o bojama
Eine Plauderei über die Farben
6

Bogdan Brukner
Feliks Mileker (1858-1942)
Felix Milleker (1858-1942)
11

Internet adrese (Internet Online)
18

Novе knjige (Neue Bücher)
19

In memoriam
19

GLASNIK. Izdaje Humboltov klub Srbije, Beograd.
MITTEILUNGEN. Herausgegeben vom Humboldt-Club Serbien, Belgrad

Uredništvo (Redaktion): prof. dr Danilo N. Basta, doc. dr Dušan Glišović, dr Djordje S. Kostić, prof. dr Ljubomir Maksimović, prof. dr Živko Mikić, prof. dr Slobodan Savić, dr Milorad Simić
Glavni i odgovorni urednik (Chefredakteur und für den Inhalt verantwortlich): dr Djordje S. Kostić

Adresa redakcije (Anschrift der Redaktion): Humboltov klub Srbije, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11001 Beograd
tel. 011/32 81 095, fax. 011/ 63 93 56
E-mail: djkostic@f.bg.ac.yu; ljmaksim@f.bg.ac.yu

---

umesto predgovora

Dragi Humboltovci,

dva referata i najava održavanja Humboltovog kolokvijuma u Beogradu, svakako su navažnije teme ovog broja Glasnika.

Posle deset godina ponovo će se u Beogradu skupiti svi stipendisti Humboltove fondacije. Biće to prilika za ponovno viđenje i razgovore o oblicima buduće saradnje.

Dva referata, Slobodana Savića i Bogdana Bruknera, koje ovde objavljujemo, održani su na predavanjima, tokom maja i juna meseca, u okviru redovnih okupljanja članova Kluba.

U ovom broju, u zasebnoj rubrici, objavljujemo i neke Internet adrese. Verujemo da će one članovima Kluba omogućiti da se brže i bolje upoznaju sa nekim aktuelnim zbivanjima u Evropi. Pored adrese Fondacije u Bonu, zainteresovani mogu da se informišu o fondovima biblioteka u Bavarskoj, da zavire u građu Saveznog arhiva ili da u Institutu za nemački jezik dobiju podatke o novom pravopisu.

Urednik Glasnika

---

saopštenja

LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ
HUMBOLTOV KOLOKVIJUM
Beograd
11. do 13. septembar 1998.

Sa velikim zadovoljstvom obaveštavam sve članove Kluba da ideja, stara već oko godinu dana, o održavanju jedne konferencije Humboltovaca sa našim klubom kao domaćinom počinje najzad da dobija sigurniji oblik.

U dogovoru sa upravom Alexander von Humboldt-Stiftung, određen je datum skupa: **od 11. do 13. septembra 1998. godine.**

Osnovna tematika će verovatno biti Wissenschaft und Verantwortung, što podrazumeva prilaze iz domena mnogih naučnih disciplina.

Na skupu bi trebalo da učestvuju članovi našeg Kluba u što većem broju, razume se uz predstavnike Humboltovaca iz susednih zemalja i, što nam čini posebnu čast, uz predstavnike centrale Fondacije iz Bona.

O svemu ovome uslediće blagovremeno detaljnija obaveštenja, a članove Kluba molim da moje današnje obraćanje prime kao preliminarnu najavu, rezervisanu za - domaćine.

Beograd, 11. septembra 1997.

ZWEITES HUMBOLDT-CLUB-TREFFEN 17. 02. - 20. 02. 1997

U mestu Bad Honnef održan je od 17. do 20. februara 1997 drugi po redu susret predsednika klubova koji nose Humboltovo ime, uz učešće preko 60 predstavnika iz čitavog sveta i, razume se, uprave Humboltove fondacije. Naš klub predstavljao je prof. dr Ljubomir Maksimović.

U šest referata i vrlo živoj raspravi koja im je sledila, i u kojoj su iscrpno predstavljani svi klubovi, razmatrane su mogućnosti proširivanja saradnje Humboltovaca i podrške koju SR Nemačka može da pruži unapređenju međunarodne naučne saradnje.

Ovakvi susreti trebalo bi da se održavaju svakih pet godina, ali je usvojen predlog da se razmotri mogućnost njihovog održavanja u ritmu od tri godine.

*****
*****
*****

DRUGA INTERNACIONALNA KONFERENCIJA SOCIETAS HUMBOLDTIANA POLONORUM 23. 05. - 25. 05. 1997

Konferencija je održana u Krakovu od 23. do 25. maja 1997. godine, uz učešće uprave Humboltove fondacije.

Zbog tematike Konferencije - Systemwandel und die polnische Wissenschaft im europäischen Kontext - bili su pozvani i predstavnici Humboltovih klubova iz deset zemalja koje imaju posebnog interesa za status nauke u promenama kroz koje prolazi centralna i istočna Evropa.

Na žalost, došli su samo predstavnici iz Slovačke, Mađarske i naše zemlje (prof. dr Ljubomir Maksimović). Uprkos tome, skup je bio neobično zanimljiv, jer se kroz dvanaest referata i plodnu razmenu informacija i mišljenja pokazalo da nauka u svim zemljama koje prolaze kroz tzv. period tranzicije, uključujući i teritoriju nekadašnje DDR, moraju da se nose sa sličnim materijalnim i organizacionim, pa i kadrovskim teškoćama.

---

 r e f e r a t i

SLOBODAN SAVIĆ
Časkawe o bojama

Tokom ovog našeg časkanja o bojama iznećemo nekoliko važnijih detalja iz istorije nauke o bojama. Naša posebna pažnja biće posvećena Johanu Volfgangu Geteu i njegovom učenju o bojama. Pozabavićemo se defektima kolornog vida, kao i nekim teorijama kolornog vida, a na kraju skrenućemo pažnju na odnos između teorija kolornog vida i nastanka impresionizma.

Između čulnog utiska i agresije nauke

Johan Volfgang Gete se trudio da naučno potkrepi svoje učenje o bojama, koje je našlo mesto u umetnosti i estetici, dok je približno u isto vreme Njutn postavio svoju teoriju boja, koja je u potpunosti bila naučno potvrđena eksperimentom.

Geteovo učenje o bojama nastalo je posle jednog pu-tovanja kroz Italiju, čiju je divnu prirodu doživeo u punom koloritu. Po povratku u Vajmar sređivao je svoje utiske i objavio je 1790. godine knjigu "Metamorfoza biljaka".

Gete je pozajmio od dvorskog savetnika Bitnera jednu prizmu, da bi se lično uverio kako se ponaša svetlost koja prolazi kroz prizmu. Kada je pogledao kroz prizmu konstatovao je da samo na ivicama između svetle i tamne površine postoje obojeni rubovi i da je potrebna granica da bi nastale boje. Gete je na osnovu ovoga izveo zaključak da boje nastaju u spajanju svetlosti i tame, a ne iz svetlosti kako je to tvrdio Njutn.

Borba Getea protiv naučno fundirane teorije boja i do dana danšnjeg nailazi na pojedinačne odjeke. Helmholtz je za Getea rekao da njegovo učenje o bojama mora da se posmatra kao pokušaj da se sačuva i spase istinitost čulnog utiska od agresije nauke.

Defekti kolornog vida

Godine 1790. Gete je konstatovao kod dva studenta iz Jene urođeno slepilo za plavu boju. Tom kolornom defektu dao je ime akianoblepsija (slepoca za plavu boju).

Njegova zapažanja potvrđena su i od britanskog kraljevsko dvorskog lekara Brendisa 1881. godine. Ovaj je zapazio, kod sebe i nekih članova svoje porodice, promene u viđenju boja. Jeger je 1889. godine kod jednog člana familije, iz koje su poticali i studenti kod kojih je Gete konstatovao slepoću za plavu boju, posle detaljnog ispitivanja kolornog vida i to posebno anomaloskopom, konstatovao da se radilo o tipičnom defektu za crvenu boju (protanpia).

Gete je zajedno sa svojim prijateljem dr. Sebekom sproveo sistematska ispitivanja kolornog vida kod pitomaca jedne berlinske škole 1837 godine. Pitomci su prepoznavali boje na testu koji je bio sačinjen od papirića raznih boja i raznobojnih komada vune i staklića. Slobodno možemo reći, da je Geteova zasluga što je stvorio metod ispitivanja kolornog vida na principu zamena boja, metod koji je ostao i do danas u primeni.

Prva zapažanja o defektima u viđenju boja, pre Getea, opisana su od strane Turbervila 1684. godine kod jedne mlade dame. Godine 1777. Hudart u Engleskoj piše o jednoj porodici gde su dva brata imala totalnu slepoću za boje. Jedan od njih je bio obućar, a drugi kapetan broda.

Godine 1794, četiri godine posle Getea, Dalton je opisao svoj defekt u viđenju boja, koji je zapazio prilikom jedne botaničke studije. Njegovo imenovanje pojedinih boja bitno se razlikovalo od njegovih saradnika. On je kod sebe opisao čudnovatu zamenu boja. U sunčevom spektru umesto sedam video je tri ili dve boje i to žuto i plavo. Njegova "žuta" boja (kako je on govorio) obuhvatala je crvenu, žutu i zelenu i razlikovale su se samo po različitim stepenima svetline i zasićenja.

Vilson je godine 1855. objavio svoje rezultate sistematskog ispitivanja kolornog vida kod muške populacione strukture i konstatovao da 5,6% ima defekte u

viđenju boja. Prilikom ovog ispitivanja, primenio je isti metod koji su koristili Gete i Sebek sa papirićima, vunicama i stakličima raznih boja.

Krajem devetnaestog veka, kako se saobraćaj razvijao, ukazala se potreba za ispitivanjem kolornog vida kod osoba koje aktivno učestvuju u njemu. Godine 1875. dogodila se saobraćajna nesreća na železnici kod Lagelundea. Vozovođa je imao defekt u viđenju boja, tako da je pogrešno video signalizaciju i prouzrokovao udes. Posle tog udesa švedski fiziolog Holmgren napravio je test za ispitivanje kolornog vida, koji je bio sastavljen od vunica različitih boja spektra. Od tada je njegov test počeo da se koristi za ispitivanje kolornog vida kod učesnika u železničkom saobraćaju i u mornarici. Ipak, još 1900. došlo je do sudara između dva broda, i tom prilikom udavilo se 110 osoba. Nesreću je prouzrokovao kapetan broda, koji nije dobro raspoznavao boje i nije mogao da proceni poziciju crvenog i zelenog svetla.

Posle Holmgrenovog testa za ispitivanje kolornog vida 1887. godine Stiling je napravio pseudoizohromatske tablice. One su bile zasnovane na principu tačaka različitih boja, koje su bile tako poređane da su delom iste svetline a delom različite. Osobe koje su dobro raspoznavale boje lako prepoznaju brojke i slova. Nagel je 1907. godine konstruisao anomaloskop, pomoću koga se mogu kvantitativno (brojčano) odrediti defekti u viđenju boja.

Razne teorije kolornog vida

Sve teorije kolornog vida imaju jednu zajedničku odliku: bazirane su na otkriću Isaka Njutna 1666. godine, prema kojem sunčeva bela svetlost sadrži u sebi sve boje spektra.

Njutn je imao samo 23 godine kada je u Kembrixu izveo svoj poznati eksperiment sa spektrom. On je zaključio da objekti koji su obojeni, absorbuju jedan deo spektralnih boja a druge reflektuju.

Tomas Jung je prvi postavio teoriju kolornog vida. Po njemu u mrežnjači (čepići) postoje tri vrste receptora koje odgovaraju osnovnim bojama. Nešto kasnije Herman fon Helmholtz upotpunjuje Jungovu teoriju. Receptori u mrežnjači odgovaraju osnovnim bojama na koje reaguju u različitim stepenima. To prouzrokuje senzaciju u mozgu koja determiniše boju koja se vidi.

Nešto kasnije Evald Hering postavlja svoju teoriju. On smatra da su retinalni receptori samo apsorbiraju svetlosti i da kolorna diskriminacija počinje tek duž optičkog sistema. Veći broj signala dolazi do mozga kao crni i beli. Međutim,

reakcija na boje ima svojstven put i to na dva načina. Jedni su relejni signali za crveno i zeleno a drugi za plavo i žuto. Crno-beli koderi mogu da šalju sive signale, dok se boje u drugim koderima suprostavljaju i ne mešaju. Prema Heringu crveni signal može da se pošalje samo ako se isključi zeleni. Iako su na prvi pogled Jung-Helmholcova i Heringova teorija na potpuno suprotnim stanovištima, izgleda da su kombinacije jedne i druge teorije najbliže istini. To je na izvestan način i potvrđeno od strane Mak Nikola mlađeg na Džon Hopkis Univrzitetu. On je propuštao svetlost različitih delova spektra kroz čepiće a energija koja je emitovana analizirana je pomoću kompjutera. Dobijeni rezultati su delom objasnili Jung-Helmholcovu teoriju. Utvrđeno je, naime, da postoje tri vrste čepića koji su osetljivi na različite delove spektra, ali oni ne šalju svoje impulse direktno u mozak. Viđenje boja je dvostepeni proces, koji od čepića ide kroz mehanizam za kodiranje, kao što je opisao Hering.

Da li postoji neka veza između teorija kolornog vida i nastanka impresionizma?

Veliki broj naučnika odbacuje Geteovu "Farbenlehre" (učenje o bojama) zbog njegove polemike sa Njutnom. Ipak, na osnovu svog izvanrednog dara zapažanja, dao je Gete osnove za oponentnu teoriju boja. Postoje parovi, tvrdi on, primarnih boja (najmanje četiri, možda i šest) između kojih postoji interreakcija i ona deluju antagonistički. Gete je došao do toga zaključka posmatrajući paslike, ili sukcesivne kontrastne efekte, koje je opisao na sledećem primeru: "Ušao sam predveče u restoran, nešto kasnije ušla je u sobu lepo raspoložena devojka beloga lica, crne kose, koja je na sebi imala haljinu skerletno crvene boje. Pažljivo sam je posmatrao dok je predamnom stajala na istom rastojanju u polusenci. Kada je izašla video sam na belom zidu pred kojim sam stajao, crno lice okruženo belom svetlošću, dok sam njenu figuru video u haljini prelepe morsko zelene boje".

Gete je opisao analogne fenomene u prostoru zasnovane na kolornim senkama. Ova njegova zapažanja, koja su išla u prilog Heringovoj teoriji kolornog viđenja, izazala su debate između Helmholca i Heringa. Gete je zaključio da su plava i žuta boja opozitne boje, ne samo u paslikama već i u prostoru. Pisao je da ovi principi percepcije mogu da se koriste za razne efekte u slikarstvu. Želeo je da bude slikar, ali na žalost nije bio darovit.

Međutim, Turner je prihvatio njegovo gledište i naslikao je 1843 godine sliku "Jutro posle potopa", koja se danas nalazi Tejt galeriji u Londonu. Da bi potencirao svetlo žute površine okružio ih je crno-plavim. Na ovaj način Turner je anticipirao na ovoj slici neke stavove impresionizma i ekspresionizma. Tek

kasnije, 1872. godine, Klod Mone sa slikom "Luka u Havru viđena kroz maglu" daje sve elemente koji obeležavaju impresionističko slikarstvo. Kao jedan od primera gde Mone koristi crveno-zeleno i plavo-žutu boju su dve slike koje prikazuju plastove sena ujutru pod snegom i pri zalasku sunca (1890-1891) (videti sliku na koricama Glasnika). Pored drugih slika Van Goga karakterističan je detalj slike "Put sa čempresom i zvezdom", nastale 1890. godine, gde je koristio žutu i plavu boju.

Na kraju ovog ćaskanja o bojama, treba istaći prefinjeni dar Getea da zapazi, kako posmatranjem paslika tako i prirode, da mozak ima posebno kodere za crveno-zelenu i za plavo-žutu boju, što u potpunosti ide u prilog današnjem shvatanju teorije kolornog viđenja.

Literatura:

Heisenberg, W.: Goethesche und die Newtonsche Farbenlehre im Lichte der modernen Phüsik. Goethe im XX Jahrhundert. Spiegelungen und Deutungen. Hans Mayer Christian Wegner Verlag, Hamburg 1967.

Goethe Wörterbuch, Band A, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1978.

Werner, J. S.: Aging through the eyes of Monet, AvH-Magazin 68/1998.

Jaeger, N.J.: Endgültige Abklärung der Untersuchungsbefunde Goethes an Farbenblinden. Klin. Mbl. Augenheilk. 195 (1989), 382-387.

EINE PLAUDEREI ÜBER FARBEN Zusammenfassung

In dem Vortrag wurden einige wichtige Einzelheiten aus der Geschichte der Farbenlehre näher dargestellt.

Besondere Aufmerksamkeit galt Johann Wolfgang Goethe und seiner Farbenlehre. Hingewiesen wurde auf die feine Gabe Goethes, daß bei der Betrachtung eines Bildes und der Natur das Gehirn eigene Sensoren für die Farben rot-grün und für blau-gelb hat, was vollkommen der heutigen Auffassung der Theorie des Farbensehens entspricht.

Es werden Schädigungen beim Farbensehen und gewisse Theorien des Farbensehen vorgestellt und über das Verhältnis zwischen der Theorie des Farbensehens und des Auftretens des Impressionismus gesprochen.

In diesem Teil wurden besonders die Werke des englischen Malers Turner sowie der französischen Impressionisten Claude Monet und Vincent van Gogh behandelt.

Kada sam u ponedjeljak, 9. juna 1997. godine, u žurbi da ne zakasnim na međunarodni voz Beograd-Skoplje-Sofija, napuštao salu za predavanja Goethe instituta u Beogradu, pokušao sam da se oslobodim spontane nelagodnosti da sam zapravo „promašio temu” izlaganja. Pozvan da govorim o Feliksu Milekeru (Felix Milleker), nisam bio siguran da li sam, prekoračivši tolerantnih 45 minuta, uspeo zapravo da govorim o renesansnom tipu intelektualca nemačkog porekla iz Banata sa prelaza iz XIX u XX vek. Sama pomisao da sam propustio jedinstvenu priliku da širem auditorijumu približim jednu od najmarkantnijih ličnosti Vršca sa kraja XIX stoleća, izvrsnog poznavaoa praistorije, istorije, etnologije, kulturnih i političkih prilika multietničkog stanovništva danas rumunskog i jugoslovenskog dela Banata, donekle je uticala da se u potpunosti ne uključim u zanimljive arheološke rasprave i ne podlegnem zanosnom vidokrugu Ohridskog jezera.

U pripremi ovog teksta isprečile su se slične nedoumice. Da li je uopšte moguće da, na šest ili nešto više stranica teksta, u najlapidarnijem obliku, ukažem na raznovrsnu i veoma bogatu naučno-istraživačku i publicističku delatnost Feliksa

U našem veoma kratkom prilogu koristili smo isključivo podatke iz knjiga Antona Scherera, *Felix Milleker*, München 1983, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 9-199 i Rastka Rašajskog, *Bibliografija radova Feliksa Milekera*, Vršac, MCMXCV, 9-154. Tekst našeg članka za „Glasnik Humboltovog kluba Srbije“ oslanja se na predavanje koje smo održali 9. juna 1997. u Goethe institutu u Beogradu.

BOGDAN BRUKNER

Feliks Mileker, osnivač moderne arheologije na početku 20. veka u jugoistočnoj Panoniji (1858-1942)

Milekera. U našem predavanju dali smo prioritet istorijskim i društvenim okvirima delovanja Feliksa Milekera koje pratimo od poslednjih decenija Austro-Ugarske monarhije do gotovo pred napad „Sila osovine” na Kraljevinu Jugoslaviju.

Istorijska uslovljenost u okviru Dvojne Monarhije i Prve Jugoslavije podsticajno su uticali i omogućili da se realizuje osnovni i kontinuirani cilj naučnika nemačkog porekla. Srećko (ime koje se ponekad javlja u naslovima radova u ćirilicom pismu) Mileker u svojim radovima, koje pratimo 61 godinu; nepristrasno i tolerantno sa podjednakom pažnjom istražuje praistoriju, antiku, srednji vek i politička zbivanja prvenstveno nemačkog, srpskog i mađarskog stanovništva, ali i ostalih nacionalnih grupa na jugoistoku Panonske nizije.

Felix Mileker

Feliks Mileker je bio izuzetno plodan i tematski raznovrstan pisac. Rođen 14. januara 1858. godine u Vršcu, preminuo je u istom gradu 25. aprila 1942. godine (sl. 1.). Njegov život je bio ispunjen izuzetnom i raznovrsnom spisateljskom aktivnošću i istraživačkim radom na arheološkoj, istorijskoj građi i pionirskim aktivnostima u muzeologiji. Ostavio je iza sebe gotovo neiscrpnu autorsku zaostavštinu koja verovatno nije u celini prikupljena, sačuvana i objavljena.

O aktivnostima Feliksa Milekera postoje kratke beleške kod raznovrsnih, pretežno nemačkih autora. Objavljuju se u nemačkim novinama, kao na primer: „Deutsches Volksblatt“, dnevne novine Nemaca u Jugoslaviji (Novi Sad); „Schwäbischer Volkserzieher“, časopis iz Novog Vrbasa; arheološki časopis Arheološkog društva Srbije „Starinar” (Beograd); „Der Donauschwabe“, „Aalen“, „Wlrrt“, „Nemačka“ itd. Od ukupno 47 autorskih priloga izdvajamo samo nekoliko u kojima se parcijalno objavljuje bibliografija Feliksa Milekera. Tako na primer, Irene Elter je u „Schwäbischer Volkserzieher“ 3-4/1939-1940 popisala 115 radova. Poznati nemački arheolog uni. prof. dr Kurt Willfonser je 1953. godine prikupio 208 bibliografskih jedinica. Kod Antona Scherera nalazimo 304 zabeležena rada. Rastko Rašajski (1912-1990), dugogodišnji direktor Narodnog muzeja u Vršcu, pripremao je sažetu i veoma preglednu bibliografiju sa kratkim biografskim podacima koja je objavljena u okviru edicije „Milekerove sveske” u Vršcu 1995. Arheolog Rašajski navodi 250 objavljenih i 37 nepublikovanih naslova.

Feliks Mileker je pripadao trećoj generaciji nemačkih doseljenika u Banat. Posle Karlovačkog mira (1699) između Austrije i Turske, carska vojska zauzima Vršac (1717). Tada počinju prva naseljavanja Nemaca u jugoistočnoj Panoniji. Velike grupe kolonista zanatlija, naročito rudari, poreklom iz severne Mađarske, i sa istočnoalpskog područja Češke doseljavaju se između 1717. i 1722. U to vreme pojedine porodice, a među njima i Milekerovi prelaze iz Tirola u Majdanpek, a potom u Banat (danas rum. Oravița 1738) i napokon u Vršac (1763). Otac Feliksa Milekera je bio zanatlija, kovač é ekseričar, vrstan majstor. Vrlo je verovatno da je preneo na sina ljubav prema proučavanju prošlosti. Johan je sinu Feliksu govorio o svom obilasku ruševina dvoraca, tvrđava i manastira u rodnom zavičajju.

Feliks Mileker je bio veoma prijemčiv od malena za izučavanje arheologije i istorije, te je posle završetka osnovne i građanske škole u Vršcu i Učiteljske u Segedinu postao nastavnik u Beloj Crkvi (1878). Već 1883. prelazi u Vršac, a od 1894. doživotno se posvećuje radu u Gradskom muzeju u Vršcu.

Gotovo je nemoguće da se u detaljima prikaže izuzetno bogata, raznovrsna, uspešna i dugogodišnja aktivnost Feliksa Milekera.

Mada se formalno, kao prvi objavljeni radovi, smatraju arheološki članci (izveštaji), objavljeni u mađarskom časopisu „Vesnik za istoriju i starinu” (Történelmi és régészeti Értesítő, Temesvár, 1875-1915) i „Arheološki glasnik” (Archeologiai Értesítő, Budapest, 1881 ff.) u kojima se podnose izveštaji o otkrićima rimsko-turskog vodovoda u Vršcu, ostavi srednjevekovnog novca i rimskom žrvnju iz Stare Palanke, Mileker se podjednako i gotovo istovremeno opredeljuje za proučavanje istorije Banata, naročito Bele Crkve (Weissekirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart, 1881) i Vršca (Werschetz im letzten Türkenkriege und Jakob Hennemann, 1788). Ovaj članak objavljen je u: „Neuer Illustr. Werschetzer Hauskalender für das Jahr 1879“ („Novi ilustrovani vršački kalendar za godinu 1879“).

Feliks Mileker je ceo svoj život posvetio istraživanjima arheološke prošlosti danas jugoslovenskog i rumunskog Banata. Vodio je 42 iskopavanja između 1893. i 1935. godine, od kojih su radovi u Vatinu, Židovaru, Dubovcu, Ludošu, Podpornju i Botošu najznačajniji. Na pomenutim lokacijama arheolozi su često boravili tokom poslednjih 50 godina, potvrđujući kroz brojne priloge validnost izveštaja F. Milekera. Pokazalo se da su pomenuta nalazišta veoma značajna i za evropsku arheologiju. Nažalost ne postoje precizni podaci o terenskoj aktivnosti posle 1935. sem da je između 1935. i 1940. Mileker sakupio 10740 predmeta.

Milekerovi izveštaji i monografski prilozi su nezaobilazne građe u svim savremenim arheološkim raspravama koje se bave praistorijom jugoistočne Panonije. Serije konciznih izveštaja o radovima u Vršcu, Beloj Crkvi, Jasenovu, Kovinu, Ulmi, Velikom Središtu, Srpskom Krsturu, Vatinu i Dubovcu objavljuju se na mađarskom jeziku, uglavnom u „Történelmi és régészeti Értesítő“, Temesvár, 1875-1915 („Geschichtl. u. altertumskundl. Anzeiger“) i „Archäologiai Értesítő“, Budapest 1881 ff. („Archäologischer Anzeiger“).

Feliks Mileker aktivno saraduje u srpskom arheološkom časopisu „Starinar“ objavljujući više radova između 1923. i 1940. godine. Veoma su važni za izučavanje praistorije Banata članci pod naslovom: Idol od ilovače u Vršcu („Starinar“, 1923) i Praistorijska kolica iz Dupljaje („Starinar“, 1928/29). Njegovo najvažnije delo jeste monografija u četiri odvojene sveske, objavljene na nemačkom jeziku u časopisu „Starinar“ (12/1937; 13/1938; 14/1939. i 15/1940).

Radi se o sintezi koja obuhvata sva ispitivanja Feliksa Milekera u Banatu od paleolita do mlađeg gvozdenog doba. Na ovom mestu posebno izdvajamo izveštaje sa iskopavanja neolitskih (vinčanskih) lokaliteta kod Podpornja i iz užeg i šireg areala Vršca. Pomenuti rezultati i oni iz Vatina i Dubovca koji se datuju u bronzano i rano gvozdeno doba ostaju okosnioca proučavanja praistorije u jugoistočnoj Panoniji. Idol iz Vršca ubraja se jedan od najlepših primera figuralne plastike bronzanog doba u jugoslovenskom podunavlju (sl. 2). Unikatni primerak Dupljajskih kolica je neprocenjive naučne i kulturne vrednosti.

Feliks Mileker je dobro poznavao i objavljivao topografsko-geografske podatke (katastar) i imenik mesta u nekadašnjoj jugoistočnoj Ugarskoj. Posebnu pažnju posvetio je opštoj istoriji Banata, naročito istoriji formiranja (osnivanja) banatskih gradova i mesta (sl. 3). Veliki broj studija pisao je o Banatskoj vojnoj granici koju prati kroz 18. i 19. vek. Feliks Mileker je proučavao i objavljivao pravce i vreme naseljavanja Nemaca u Banatu, u okviru njihovih velikih migracija u jugoistočnu Panoniju (1716-1722). Naročito ga je interesovala raznovrsna i bogata kulturna delatnost i istorija brojnih kulturno-naučnih institucija Nemaca u Banatu (1716-1918). Feliks Mileker je u pravom smislu reči osnivač Gradskog muzeja u Vršcu (1882), danas Narodni muzej. Sakupio je preko 135000 predmeta od kojih su danas još mnogi nedovoljno poznati. Srećko Mileker je

bio aktivan član najpoznatijih arheoloških i antropoloških društava Ugarske i Nemačke, a za svoj rad dobio je brojna naučna odnosno društvena priznanja ugarskih, nemačkih i srpskih institucija. Tako, na primer, godine 1923. odlikovan je Ordenom Svetog Save IV klase u Beogradu. Nešto kasnije, (1934). odlikovan je od strane Nemačke akademije u Minhenu „Srebrnim odličjem”.

Mileker je važio za tolerantnog, miroljubivog i nadasve ljubaznog i predusretljivog čoveka. U Vršcu je poznat kao Tata (Papa) Mileker, koga su podjednako voleli i poštovali Mađari, Nemci, Srbi i pripadnici drugih narodnosti. Za Milekera se govorilo da ga politika, u užem smislu reči, nije nikada interesovala. Njegov najbolji biograf A. Scherer kaže da su ga poznavali kao „apolitičnog čoveka” (unpolitische Mensch) koji je prosto zračio tolerancijom i razumevanjem potreba i prednosti zajedničkog življenja naroda i nacionalnih grupa u jugoistočnoj Panoniji.

Rezultati istraživanja i brojna objavljena arheološka literatura Feliksa Milekera toliko su obimni da će proći još mnogo vremena dok će se šira i naučna javnost u potpunosti upoznati sa ličnošću i delom naučnika renesansnog tipa nemačkog porekla.

FELIX MILLEKER, GRÜNDER DER MODERNEN ARCHAEOLOGIE
AN ANFANG DES XIX JAHRHUNDERT
IM SÜDLICHEN PANNONIEN
(1858 - 1942)
Zusammenfassung

Felix Milleker war thematisch ein außergewöhnlich schöpferischer und mannigfaltiger Schriftsteller (Abb. 1.). Er wurde am 14. Januar 1858 in Werschetz geboren und verstarb in der gleichen Stadt am 25. April 1942. Über Felix Millekers Tätigkeiten bestehen seitens vorwiegend deutscher Autoren kurze Notizien. Von insgesamt 47 Autorenbeiträgen sondern wir nur einige aus in denen teilweise die Bibliographie Felix Millekers veröffentlicht wurde. So zum Beispiel erwähnen wir Irene Elter, welche in Versuch einer bibliographischen Zusammenfassung der wissenschaftlichen Tätigkeit Felix Millekers (Schwäbischer Volkserzieher, Jg. 2 (1939/40), H. 2. S. 46-63) 115 Arbeiten katalogisierte. Im Jahre 1953 kompilierte der bekannte deutsche Archäologe Prof. Dr. Kurt Willfonsender 208 bibliographische Einheiten. Die vollkommenste Rezension des Werkes und Biographie Felix Millekers wurde

bei Anton Scherer Felix Milleker (1858-1942) Persönlichkeit und Werk des Archäologen, Polyhistor und Schöpfer des Städtischen Museums zu Werschetz (Banat), München 1983, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, veröffentlicht. Das gleiche Schriftsteller verzeichnete 304 Werke. Rastko Rašajski (1912-1990), langjähriger Direktor des Voksmuseums in Werschetz bereitete ein kurzgefaßtes übersichtliches Literaturverzeichnis mit knappen biographischen Daten vor, welche im Rahmen der Edition "Millekers Bände" 1995 in Werschetz veröffentlicht wurden. Der Archäologe Rašajski zitiert 250 veröffentlichte und 37 unveröffentlichte Titel.

Felix Milleker gehörte der dritten Generation der deutschen Einwanderer im Banat an. Der Vater Felix Millekers war Handwerker, Nagelschmied, ein guter Meister. Sehr wahrscheinlich übertrug er die Liebe zur Erforschung der Vergangenheit auf seinen Sohn. Johann erzählte seinem Sohn Felix von seinen Besichtigungen der Ruinen, Schlößer, Festungen und Klöster seines Tiroler Heimatlandes.

Es ist fast unmöglich detailliert die außergewöhnlich reiche, vielgestaltige, erfolgreiche und langjährige Tätigkeit Felix Millekers darzustellen. Er widmete sein ganzes Leben den Forschungen der archäologischen Vergangenheit des heute jugoslawischen und rumänischen Banates. Er führte 42 Ausgrabungen zwischen 1893 und 1935, von welchen die Werke in Vatin, Židovar, Dubovac, Ludoš, Podporanj und Botoš die allerbedeutendsten sind. In den letzten 50 Jahren hielten sich sehr oft Archäologen auf den erwähnten Lokalitäten auf, um durch zahlreiche Beiträge die Gültigkeit der Forschungen Felix Millekers zu bestätigen. Es stellte sich heraus, daß die erwähnten Lokalitäten auch sehr bedeutend für die europäische Frühgeschichte sind.

Seine frühen Berichte veröffentlichte er in ungarischen Fachzeitschriften: „Archäologiai Értesítő“, Budapest, 1881 ff. ("Archaeologischer Anzeiger"), „Történelmi és régészeti Értesítő“, Temesvár, 1875-1915 ("Geschichtl. und Altertumskunde Anzeiger") usw.

Nach dem Zusammenbruch der Österreich-Ungarischen Monarchie setzt Felix Milleker seine aktive Zusammenarbeit mit den Wissenschaftlern im neun jugoslawischen Staat fort und veröffentlicht seine Werke in der Archäologischen serbischen Zeitschrift "Starinar". Die bedeutendsten Beiträge: Idol aus Werschetz (Starinar, 1923) und Frühgeschichtliches Wägelchen aus Dupljaja (Starinar, 1928/1929) stellt ein Spitzenwerk der Frühkunst der Bronzen- und Früheisenzeitperiode in Europa dar (Abb. 2). Sein bedeutendstes Werk ist die Monographie Vorgeschichte des Banates, welche in deutscher Sprache in Serien bei "Starinar" für 1937, 1938, 1939, und 1940 veröffentlicht wurden. In vier Beiträgen wurden alle Resultate der Forschungen Felix Millekers zusammengefaßt, deren Aktualität bis zum heutigen Tage erhalten blieb. Das veröffentlichte Material über neo-litische Lokalitäten in und um Werschetz,

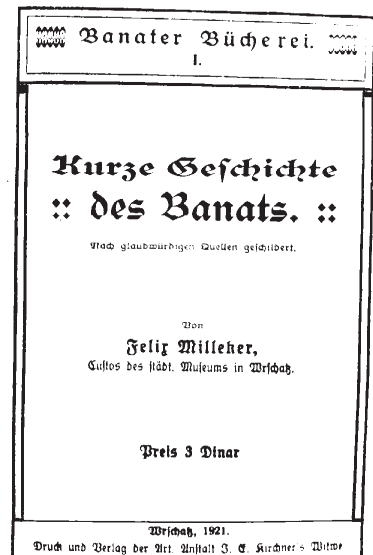
sowie die Fundorte Bei Vatin und Dubovac, sind und bleiben Ausgangspunkte zur Erforschung der Vinčakultur und der Bronzezeit und der Hallstattperiode im südöstlichen Pannonien.

Felix Milleker kannte sehr gut und veröffentlichte die topographisch-geographischen Daten (Kataster und Namensverzeichnis der Orte) des ehemaligen südöstlichen Ungarns. Besondere Aufmerksamkeit widmete er der allgemeinen Geschichte des Banates (Abb. 3) und die Geschichte der Heranbildung der Banater Städte. Sehr viele Werke beziehen sich auf die sogenannte banater Militärgrenze, bezüglich der türkisch-österreichungarischen Kriege im XVIII und XIX Jahrhundert. Felix Milleker widmete der Erforschung und Veröffentlichung der Geschichte deutscher Besiedelung des Banates, im Rahmen großer deutscher Migrationen nach südöstlichen Pannonien, besondere Aufmerksamkeit. Außergewöhnlich nahm er Rückblick auf die Erstbesiedelung der Deutschen in den Banat (1716). Sehr lehrreich sind seine Beiträge über die Forschung der Kulturgeschichte der Deutschen im Banat (1716-1918).

Felix Milleker ist im wahren Sinne des Wortes Gründer des Städtischen Museums in Werschetz 1882, heute das Volksmuseum. Er sammelte über 135.000 Gegenstände.

Felix Milleker war ein aktives Mitglied bekanntester archäologischen und antropologischen Gesellschaften der damaligen Österreich-Ungarischen Monarchie. Er war sehr vertraut mit den bekanntesten Archäologen Mitteleuropas. Für sein Werk bekam er sehr viele wissenschaftliche und gesellschaftliche Anerkennungen. Im Jahre 1923 wurde ihm der Orden des Hl. Sawa der vierten Klasse in Belgrad verliehen und 1934 verlieh ihm die Deutsche Akademie in München das silberne Ehrenzeichen.

Die Resultate der Werke Felix Millekers sind so ergiebig, und noch immer ungenügend erforscht, daß eine geraume Zeit vergehen wird bis die breitere wissenschaftliche Öffentlichkeit ein gänzlich wahres Bild von diesem Renaissance-typ Wissenschaftler und Museologe deutscher Herkunft aus dem Banat, erhält.

---

internet adrese

Alexander von Humboldt-Stiftung
<http://www.avh.de>

Svet arheologije
<http://www.ufg.uni-freiburg.de/d/index-html>

Presse-Kiosk
<http://www.presse.de>

Magazin "Focus"
<http://www.focus.de>

Magazin "Spiegel"
<http://www.spiegel.de>

Haus der Kulturen der Welt
<http://www.hkw.de>

Institut der deutschen Sprache
<http://www.IdS-Mannheim.de>

Literarni centar na Internetu
<http://www.abc.de/gutenb/gutenb.htm>

Kultura
<http://Kultur-online.com>

Bundesarchiv
<http://www.bundesarchiv.de>

Bibliotheks-Verbund Bayern
<http://www-opac.bib-bvb.de>

Wissenschaft
<http://www.dino-online.de/wiss.html>

Wetter
<http://www.wetter.compuserve.de>

Wirtschaft
<http://www.branchenbuch.de>
<http://www.europages.com>

Statistik
<http://www.statistik-bund.de>

---

nove knjige

Cvetković, D., Kontić Đ.,
Hentova-Senčanin P.

Glaukom.

Beograd, Zavod za izdavanje
udžbenika i nastavnih sredstava, 1996.

Varagić V., Cvetković D.
i saradnici

Farmakoterapija.

Beograd, Elit-Medica, 1996.

Parunović D., Cvetković D.
i saradnici

Korekcija refrakcionih anomalija oka.

Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika
i nastavnih sredstava, 1996.

Dušan Glišović

Politik im Werk Kafkas.

Tübingen-Basel, Francke Verlag,
1996.

Inhalt:

Teil I: Die außerliterarischen Schriften

1. Kapitel: Kafkas politische Ansichten

2. Kapitel: Zwischen Utopie und Nationalismus

3. Kapitel: Geschichtsbewußtsein und politisches Interesse

Teil II: Die literarischen Werke

4. Kapitel: Unterschiedliche Bedeutung politischer Motive

5. Kapitel: Die Sozialkritik

6. Kapitel: Die "Dornbusch-Strategie"

in memoriam

Prof. dr Milosav Kostić

+ 1997

Institucija u kojoj je bio zaposlen:

Univerzitet u Kragujevcu

Medicinski fakultet

Institut za fiziologiju

Počeo da koristi stipendiju: 1989

Mesto, institucija i domaćin:

Uni Düsseldorf

Physiologisches Institut

Abteilung für Herz- und Kreislaufphysiologie

Prof. Dr. Jürgen Schrader